

Teresa Sarobe

LEHEN ALKATE ANDREA NAFARROAN

FABRIKAKO LANAK EKARRI ZUEN KONTRABANDOAREN AZKENA

Nafarroa, 1983ko maiatza, udal hauteskundeak. Osatu dira alkatetzak, nagusitu dira batean batzuk, bertzean bertzeak. Etxalarren, errateko, independenteen kandidaturak lau zinegotzi ditu, eta hiru ditu Herri Batasunak (HB). Teresa Sarobe hautatu dute alkate, Franco ondoko lehen emakume alkatea da Nafarroan.

 MIEL ANGEL ELUSTONDO ZALDI ERO

1983an, udal hauteskundeak Nafarroan, eta berrien artean egunkari aunitzek azpimarratu zuten bat, emazte bat izanen zela Etxalarko alkate, erran nahi baita, zu, hautagaitza independente bateko buru. Nola heldu zen hura?

Etxalarko usategietan jatetxea zeukan emakume batek erran zidan lehenbizian: “Zer, ezarriko zaitugu zerrendan?”. Nik Antonio [Sansinena] senar defuntuari galdegin nion, hura alkate izana baitzen lehenago, 1973tik 1975era. Franco hil zelarrik, bera zen alkate. Fabrikan lan egiten zuen, eta idazkariari ere exijitu zion lan egiteko, zeren eta etortzen baitzen goizeko hamaiketan-edo eta sartzen zen zuzenean ostaturat hartzera lehenbiziko kafea. Eta, noizbait etortzen zen emakume

bat baserritik, bi oreneko bidea eginik, kasik Baztan gehiago baita Bortzirietan baino, jaiotza-agiria idazkari hari galdegitera, eta hark erraten zion etortzeko ondoko egun batean! Idazkari hark bazuen laguntzailerik, baina deus ez. Alfer-alferrik zen. Orduan, Antoniok erran zion ez zuela hura ametituko, lan eginarazi zion, eta, ondoko aldi batean, okasioa izan zuten, idazkari hark bengantza hartu zuen gureak ziren lur-sail batzuen alderat, eta auzitara jo zuen Antonioren kontra. Honderrean, senarrak dimisioa eman zuen.

Eta etxean esperientzia hori izanagatik ere, zuk baietz erran zenion emakume hari?

Etxean galdegin nuen, eta baietz erran zidaten, izanen zela bizi-esperientzia

berri bat. Aurkeztu nintzen, eta irabazi genuen. Alkate hautatu ninduten, eta, denbora hartan, 300 milioi pezeta sartu ziren Etxalarren. Alkate emakume bakarra Nafarroan. Alkate nintzela, egin zen bilkura bat Santiago de Compostelan (Galizia), eta han ziren Frantzia, Belgika eta Espainiako eta Europako leku aunitzetatik etorritako emakumeak, udaletan-eta kargu politikoa zutenak. Baziren Iruñetik-eta joandako hiru zinegotzi, baina ni nintzen alkate bakarra. Han, laguntza galdegin nuen, uholdeak izanak baitziren 1983an, ez Bilbon bezain makurrak, baina Etxalarren ere aski makurkeria egin baitzuen urak.

Eta, zer gisa esperientzia?

Oroitzen naiz alkate hautatu ondotik

Teresa Sarobe Etxeberria

ETXALAR, 1940

Teresa Sarobe Etxeberria (Etxalar, 1940), Franco hil ondoko lehen alkate andre izan genuen Nafarroan. Badu urguilu zuzen bat, hainbat sos bildu ahal izan baitzituen herrira. Ez zen dena gozo izan, ordea, gogotik estutu baitzuten ezkerretik, mehatxu, telefono dei eta bertze. Bertzalde, William Douglass antropologo amerikarrak Etxalarren egindako ibiliaren lekuko zuzena da, 1960ko hamarkadaren hasieran etxekoan Buxungoborda baserrian hartu baitzuten. Teresa Sarobek aunitz urte bizkarrean, historialari behar luke, unibertsitate doktore zailduaren al-mazena baitu bere barnean gordea.

bilkura egin genuela Beran, han izan zen [Luis] Roldan, Espainiako Gobernuaren ordezkaria Nafarroan sasoian, eta bertze bilkura bat izan zela Etxalarren, saneamendua hobekitu nahi baikenuen, euria zelarik ura beti eskapatzen baitzen erreka batetik eta bertetik, estolderiatik eta toki guzietatik. Etxalarren bilkura izan zelarik, usategietara bazkaltzerat gomiatu nituen hango jendeak. Baziren arkitektoa, ur eta herri-lanetako teknikariak, ingeniariak... jende aunitz. Bazkaltzen ari ginelarik solastatu nintzen batzuekin eta bertzeekin, eta jakin nuen bazirela han eta hemen laguntzak, Nafarroako Gobernuarenak, ur partzuergoarenak, batarenak eta bertzearenak, eta guzira sartu ziren Etxalarrerat 300 milioi saneamendu guzia berritzeko. Etxalarrek ez baitzuen sosik gisako obratzar handi bat egiteko. Eta are gehiago, obra haren %100 egiteko bakarrik ez, kaleak zolatzeko dirua ere bildu genuen. Hon-darrean, obraren %106 bildu genuen! Victor Manuel Arbelloa sozialistarekin ere izan nintzen. Beharko, sosa atera nahi banuen herriarendako!

Hautagaitza independentean izan zinen, baina independenterik bada?

Nik ez dakit gauzak nola diren bertze herrietan. Ni independente nintzen, hori erraten ahal dut. Baina antieuskalduntzat tratatu ninduten, *antivasca* erraten zuten. Zertaz, ordea? Zeren-gatik ez nintzen eurek nahi zuten bezalako euskalduna! Nahi zuten aunitz gauza, baina niri ez zitzaidan posible iruditzen. Erraten nien: “Ni *antivasca*? Horregatik dituzte nire seme-alabak halako izenak! Lorea, Aitor eta Amagoia! Ezetz jakin zuek nondik heldu diren izen horiek!”, haiek ez baitzekiten Nava-rrro Villosladaren *Amaya o los vascos en el siglo VIII* liburutik hartuak nituela. “Zuek ez zarete euskaldunak ez deus!”, erraten nien nik ere.

Etxalarren bertan sortua zaitugu, baduzu familia istoriorik.

Jakin duzu zerbait ere! Jauregiberrian sortu nintzen ni, hori baita etxe bat, Agerretik pixka bat aitzinago. Etxe ederra, nahiz orain hondatua den. Lau senide izan ginen, ni laugarrena. Aita

eta ama esposatu ziren 1929an, eta 32an sortu zen lehenbiziko anaia. Ez baitzuen soldadu egin nahi, joan zen Txilerat. Nahi izandu zuen Ipar Amerikarat joan, baina Bilboko kontsulatura joan, eta galdegin zioten ea ezagutzen zituen ardiak. Hain xuxen, etxean bagenituen behiak, bagenituen ahuntzak, bagenuen denetarik, baina ardirik ez! Ardirik ez genuen izandu behin ere. Galdegin zioten zenbat hortz zituen ardiak, ea noiz kanbiatzen zituen hortzak... Eta deus ez jakinki, kontsulatu-
tuan bota zuten gibelerat. Gehiago deus erran edo egin gabe, gibelerat.

Hori baino lehenago, zuen aitaren kontua ere bada...

Aitak, Anjel Sarobek, joan nahi izandu zuen Frantziarat, Espainiako gerra denboran. Ama ere igorri zuten hara, bi haurrekin eta haurdun, hirugarrenaren esperoan, eta hantxe gelditu behar izandu zuen familiak, Frantzian. Gero, nire esperoan zegoelarik, ama Etxalar-
rera etorri zen berriz. Handik pixka batera, gerra hasi zen Europan! Aita etorri zen berriz etxera, eta hemen sartu zuten preso, errefuxiatu izan zela-
koz, edo iheslari. Beharrik, bazen jende ona ere Etxalarren, eta lagundu zuten gure familia.

Eta Meliton Manzanasen afera?

Bai, bada. Ama haurrekin etxerat etorri zelarik, senarrik gabe oraindik, etxean zituen sos guziak kendu zizkion poliziak. [Meliton] Manzan-
zen. Gero hil zuten Iru-
nen polizia hura. Etorri hona eta adio! Dirua kendu! Bi mila pezeta-
edo omen zituen gure amak. Hemen bazen polizia bat, buru, eta igandero etortzen zen gure ostaturat, harekin ez zen aferarik, baina Manzanas etorri baitzen gailen, gure etxerat joan zi-
ren eta han harrapatu zuen diru gu-
zia eraman zuen. Akabo! Manzanasek bazituen eskubideak alde guzietan, errepidean, kaminoetan, baserrian, karrikan, bazter guzietan. Bertze po-
liziak, hemengo buruak, beti izandu zuen kezka, zerengatik dirua eraman zuen Manzanasek gure etxetik. Ni al-
kate nintzelarik oroitzen naiz nola es-
kribitu zidan gutuna hemengo polizia izandako hark, beti izandu zuela kezka

bere barnean. Igandero etortzen zen gure ostaturat, lagunekin partida jokatzera. Eta kezka zuen bere barruan.

Guardia zibil, militar, karabinero... denetarik izan zen Etxalarren sasoi batean.

Bai, hemen bazen denetarik. Baziren soldaduak, guardia zibilak, poliziak, abia-ziokoak, asaltokoak... denetarik bazen Etxalarren. 3.000 ere bai, hemen frontera baitzen! Eta guardia zibilak esposatzen ziren herriko neskekin. Baziren familiak, hiru neska, hiru guardia zibilekin esposaturik. Neska haien anaiak kontrabandista, eta hiru koinatuak guardia zibilak. Eta bizi ziren batzuk bertzeekin! Horrela zen orduko denboran. Gauza normala zen.

Barkatu, Teresa, euskaldun hutsa zara, baina hor zabiltza euskaratik

gaztelaniara eta gaztelaniatik euskarara...

Nola heltzen den nire bururat, solastatzen naiz batean edo bertzean... Giler-mok dio hagitz euskara bizia dudala, aunitz balio duela, baina horrela nabil, batzuetan euskaraz eta bertzeetan gaztelaniaz.

Gilermo?

Nola erraten duzu zuk? William Douglass. Badakizu nor den, doike. Hemen Douglass Gilermo baitzen, ez William, ez Bill, Gilermo bertzerik ez. Etxalarre-rat etorri zelarik, 1964an hor nonbait ere, sartu zen gure aitzineko ostatura, eta galdegin zuen ea non harrapatzen ahal zuen etxe bat. Ostatuak gure izeba deitu zuen orduan, eta galdegin zion Agerrea etxea libre izanen ote zen Gilermorentzat. Eta baietz... Agerreakoak ez ziren nornahi, etxe hartakoak Amaiu-

PORTUGESAK

"Behin, 18 urtetan ni, bakarrik nintzen baserrian, gosaltzen. Sumatu nuen kanpoan solasa. Leihotik begiratu eta gizon batzuk, gure arboletatik piku jaten ari. Goseak. 'Zer egin behar dut? Harrapatzen ahal naute hemen, ni bakarrik!'. Hartu eta zakua paratu nuen burutik, kakola bazka hartu bizkarrean eta joan nintzen belartegirat ziztuan! 'Segitzen banaute ere, mendian beheiti ez naute harrapatuko!'. Izutzen ninduten portugeseak. Ametsa ere egiten nuen haiekin".

SOSA

"Jendea fabrika hasi zelarik, dirua irabazten zuen, baina irabazi arabera gastatzen zen, ez zen dirurik altxatzen ahal. Amerikan bai, han artzaina mendian baitzen beti, eta altxatzen zen dirua. Nire senarra ere Kalifornian izandu zen hiru urtean, baina hemengo fabrikak ireki ondotik, ez zuen balio hara joatea".

JOHNNY TTIKIA

"Gilermo [William Douglass] Buxungobordan izan zelarik, hantxe izan zituen emaztea, Patrizia, eta urtebeteko haurra, Johnny. Gu euskaraz solastatzen ginen, eta haurrari ere euskaraz. Haren gurasoekin espainolez, baina Johnny tikiari euskaraz, eta Buxungobordan egin zuen urtean, euskaraz erraten geniona aise konprenitzen zuen hark, eta solas batzuk ere egiten zituen".

Azken hitza

TRANPA, BEHIN

"Izan zen hemen bat, tranpa egiten zuena. Erraten zien portugesei: 'Joan handik, gero hemendik, eta Frantzian izanen zarete bihar'. Eta gezurra! Edo Belaten uzten zituen, edo Elizondon, edo bertze nonbait. Tranpa egiten zuen. Portugeseak jakin dute, eta, behin, harrapatu dute tranpa egiten zuen hura, eta xehatu dute joka! Xehatu! Tranpa behin egiten ahal da, baina ez aunitzetan".

rrren borrokatu ziren! Gilermo etxe horretan bizi izan zen lehenbizi, baina gero joan zen gure lehengusinare baserrira, Buxungobordara.

Etxalar eta Aulesti hartu zituen tesian ikergai Douglasssek.

Bai, hemen izan genuen zenbait denbora, eta gero ere, etortzen zen aldiro. Oraino etortzen da. Oroitzen naiz erraten zuela Etxalarren zelarik jendeak sobera ongi tratatzen zuela, baina ez ziola deus kontatzen. Egin baitzuen ikerketa, baserri baterat joan eta galdegin eta galdegin zebilen beti. Eta jendeak, bada, ez zuen aise konprenitzen Gilermoren lana. “Errazu, baina amerikano honek zerengatik du hainbertze galdegin beharra? Berak ez baitu deus erraten!”. Eta, ondoko aldi batean, gauza bera: “Hemen izan da gizon hori, eta galdegin du gure etxean seme-alabak zenbat diren, ea herentzia nori emana zaion, eta ea baserriaren edo etxearen eskriturak bagenituen, ikusi nahi zituela, eta hau eta hori eta hura”. Aunitzetan ez genekien zer erantzun ere, eskriturak eta gauza horien gainean ez baitzen solasik egiten sasoi hartan. Eta Gilermo baserri batetik bertzera ibili baitzen, beti galdeka. Gizonak ematen zuen erreparo pixka bat, zerengatik hemen bazen kontrabandoa ere.

1960ko hamarkadaren erdi aldera bazen oraino kontrabandoa...

Bai. Beti bazen zerbait, edo behiak edo zaldiak edo parpaila edo penizilina edo belusa... Edo jendea! Errateko, Buxungobordako leihotik ikusten ahal zenuen nola pasatzen ziren portugesak bidexkan barna... Hura zen hura, lastimagarria! Zapata takoidunak jantzirik, eta mendira! “Igo gain hori eta bertze aldean Frantzian zarete!”, erraten zieten portugesei, eta aunitzetan egia zen, baina aunitzetan gezurra!

Engainatzen zituzten?

Bai, bada! Beti ez zen engainua, batzuetan bazen istripua ere. Hemen gertatu zen mutiko bat, hogeita hiru urtekoa, kanalera erori eta hil zena. Erori zen, edo bota zuten. Inork ez daki. Erori ere, ez da estrainioa, orain kanala estalia dago baina orduan ez. Inork ez daki zer agitu zen. Mutiko portugesez hori hemen enteratu zuten, eta bidali zitzaizkion familiari aldean zeramatzen sosak, diru-zorroak eta denak. Hemengo kanposantuan dago enterratua portugesez mutiko hura. Ez du paratzen hor dagoela hila. Gilermo honat ailegatu zelarik gertatu zen hori. Portugesak orduan aunitz ibili ziren hemen! Gero, kontrabandoa finitu zen. Kontrabando-kontrabando handi hura, 1960an bukatu zen. 1962an ez zen hemen gehiago kontrabandorik.

Zerk ekarri zuen kontrabandoaren azkena?

Fabrikako lanak. Etxalarren kasuan, Le-sakako ijesketa edo laminazio fabrikak. 1958an hasi ziren hura egiten, eta Beran, berriz, Palmadera zegoen, beste fabrika handia. Jendeak lanean hasi nahi zuelarik, fabrikara joan, lan egin nahi zenuela erran eta kontesta ematen zioten: “Etorri hadi bihar goizeko zortzietan!”. Eta jendea harritzen baitzen hori aditzean, erraten zioten: “Nahi baduk lanean hasi, ongi, etorri. Behar diagu jendea”. Enpresak goiti ari ziren hemen orduan. 1964 inguruan sekulako mugimendua izan zen. Baserritarak, denak fabrikako lanera sartu ziren! Eta lehenago Bortzirietatik Amerikarat joaten zen jendea ez zen gehiago joan. Hemen dirua irabazten hasi zen jendea, eta kito Amerika. ●

MANDAMENTU HIPERMODERNOAK

EGUNGO INERTZIAK ZALANTZAN JARTZEN

Iñigo Martinez Peña

ezta baida

elkar

www.elkargitaletxea.eus